

Místa konfliktů jako turistická atraktivita?

Moderní komunikační technologie nám umožňují získávat informace o dění kolem nás prakticky nepřetržitě. Vedle informací, které se nás osobně dotýkají, vzbuzují naši pozornost události zpravidla neočekávané, vymykající se běžnému chodu života – skandály, katastrofy, konflikty. Ty plní nejen titulní stránky novin a zpravodajských serverů, můžeme je sledovat pomocí obrazovek téměř v přímém přenosu bez ohledu na geografickou vzdálenost, ale místa, kde se uskutečnily, se stále častěji stávají cílem turistů a návštěvníků, cílem účastníků tzv. temného turismu. Kde se bere stále větší zájem ve volném čase navštěvovat místa tragédií? Jaký a pro koho mají tyto návštěvy význam? Odpovědi i námět k přemýšlení se pokusí přinést následující řádky.

Co skrývá pojem temný turismus

Temný turismus (turismus je synonymum pro termín cestovní ruch) je forma cestovního ruchu, kde cílem turistů a návštěvníků jsou místa spojená s prezentací lidské smrti a utrpení. Označení se objevilo poprvé v roce 1996 ve Velké Británii, a to jako „dark tourism“, můžeme se však také setkat s označením „grief tourism“ (z anglického grief – zármutek) či „thanatourism“ z řeckého thanatos – personifikace smrti (Foley a Lennon, 2000). Co se skrývá pod termínem temný turismus, je možné sledovat z různých úhlů pohledu (Stone, 2012), které navozují otázky: jak se dané místo stalo atraktivitou cestovního ruchu, jaký je časový odstup od události, jakou úlohu v návštěvě hraje smrt a utrpení lidí, jak jsou taková místa využívána např. z politických nebo vzdělávacích důvodů. Je nutné si uvědomit, že tato forma cestovního ruchu má velmi blízko k turismu motivovanému dědictvím a návštěva těchto míst přináší účastníkům hluboký emoční prožitek (Navrátil a Pícha, 2012).

Odborníci, vlivná skupina je soustředěna v Anglii v Institutu výzkumu temného turismu (IDTR), volí při definování temného cestovního ruchu tři přístupy: ze strany nabídky, poptávky a propojením obou přístupů. Z hlediska nabídky se jedná o temné zábavní parky, výstavy, muzejní expozice, žaláře, svatyně, místa odpočinku, konfliktů či genocidy. Poptávka souvisí s motivací účastníků temného cestovního ruchu, která může být neuvěřitelně široká. Řadí se sem např. dětská fascinace duchy a přízraky, touha člověka hledat neustále něco nového, za vrozenou motivaci je pokládán stesk a smutek ze ztráty, poněkud bizarní je pak touha oslavit zločin, krvežíznivost, deviaci či hru se smrtí. Specifickým, avšak častým motivem účastníků je návštěva nebezpečných míst, a především po návratu domů barvitě líčení blízkým, jak blízko smrti se octlí (Sharpley a Stone, 2009). V každém případě však existují dva hlavní druhy poptávky po temném cestovním ruchu. Prvním z nich je návštěva výše popsaných míst z konkrétních důvodů, druhým je náhoda.

Návštěvník se ocitne na daném místě, aniž by tušil, že se jedná o atraktivitu temného turismu. Existuje tedy čtyřstupňová škála temného turismu, která právě zohledňuje jak stranu nabídky, tak poptávky.

- Bledý návštěvník (grey tourism) – je charakterizován poptávkou bez významného zájmu o smrt a návštěvou míst, která nejsou záměrně budována jako atraktivita temného cestovního ruchu. Cílem účastníků jsou jiné destinace, na „temná“ místa se dostávají náhodou, a často ani předem netuší, co se na daném místě událo (např. památníky obětem válek umístěné v sídlech).
- Šedá poptávka (grey tourism demand) – jedná se o návštěvu míst, která nejsou záměrně budována jako atraktivita temného cestovního ruchu, ale přesto jsou návštěvníci smrti fascinováni. Často je vede zájem o prohloubení znalostí (např. bývalé koncentrační tábory).
- Šedá nabídka (grey tourism supply) – místa, která těží z tragických událostí (záměrná komercializace smrti). Navštěvují je zpravidla lidé, jejichž hlavním motivem není „smrt“, ale prohloubení znalostí historických událostí s místem spojených (např. rekonstrukce historických bitev).
- Černý cestovní ruch (black tourism) – jedná se opět o místa komercializující smrt, která navštěvují převážně lidé smrti fascinováni. Často se jedná o lokality, kde tragická událost proběhla v nedávné době, případně žijí její účastníci, kteří se s návštěvníky dělí o své zážitky (např. Pripjat').

Je však nutné si uvědomit, že základem pro typologizaci konkrétního místa temného cestovního ruchu je to, za jak „temné“ ho sami návštěvníci považují. Zde jsou zásadní rozdíly související s pohlavím, věkem, kulturou či emočním založením apod. (Hromková, 2012; Navrátil a Pícha, 2012).

Kde se vzal temný cestovní ruch

Fascinace smrtí je stará jako lidstvo samo. Z historie je dobře známé, kolik lidí putovalo za starověkého Říma na gladiátorské hry, aby viděli umírat otroky. Nejen ve středověku lidé sledovali veřejně vykonávané tresty a popravy, významnou roli sehrál i romantismus 19. století. Temná turistika, tak jak je popsána výše, je však pokládána za produkt postmoderní společnosti, kdy se

Atraktivitou pro turisty jsou i chudinské čtvrti – slumy. V kolumbijském Medellínu turistům umožňují bezpečný výhled na čtvrť lanovka a své služby průvodců nabízejí za drobný peníz především děti, a to i v době, kdy by měly být ve škole. V některých částech slumů jsou turisté vítáni a jsou pro ně přichystány speciální trasy. Na fotografii studenti místní univerzity při průzkumu vnímání této aktivity rezidenty. Foto J. Jedlička

V ZORNÉM POLI GEOGRAFŮ

turisté odklánějí od masového cestovního ruchu a vyhledávají spíše nové destinace a autentické zážitky. Za základní kámen této formy cestovního ruchu se považuje vývoj vztahu sekularizované západní společnosti k přítomnosti smrti v životě v souvislosti s kulturními změnami této společnosti jako celku. Smrt v každodenním životě postmoderní společnosti chybí a stala se tak, díky médiím působícím na globální úrovni a využívajícím podvědomé fascinace smrtí (titulky na prvních stránkách novin či úvodní reportáže v televizních zprávách), i atraktivitou cestovního ruchu (viz druhá strana obálky).

Jako učebnicový příklad dokumentující roli médií se uvádí potopení Titaniku roku 1912. Tisk o této katastrofě, která byla svým způsobem záhadou, informoval okamžitě. Znovu mnohem větší pozornost na tragédii upřel film z roku 1958 líčící události oné noci a ukazující okolnosti smrti cestujících i možnosti jejich záchran. Celosvětový zájem pak vzbudil film J. Camerona z roku 1998. Turisté přijíždějí na místo tragédie, navštěvují muzea s vyzvednutými artefakty, chtějí slyšet hudbu, která se na lodi hrála, a ochutnat jídlo, které se podávalo. Bez médií by takový zájem o vrak nebyl.

Cestovní ruch je výrazně ovlivňován emocemi. Silné příběhy, ať již pravdivé, či smyšlené, se velmi dobře prodávají a ve společnosti, která má dostatek volného času a dobře zajištěné své základní potřeby, je o ně zájem.

Příklady destinací

Místa, která jsou v rámci temného cestovního ruchu navštěvována, najdeme po celém světě. Jsou velmi různorodá, což souvisí nejen s charakterem a rozsahem události, které se k nim vážou, ale i s motivací, proč je o ně zájem. Uvedeme jen několik příkladů takových destinací z různých částí světa a z různých období. Obdobné destinace se nacházejí i na území Česka – ať ty hojně

navštěvované, jako je Jáchymovské peklo, Terezín, mohyla Míru u Slavkova, či méně známé, jako Petrovy kameny v Jeseníkách nebo Dolský mlýn na říčce Kamenice v Českém Švýcarsku. Nejvíce zastoupena a nejnavštěvovanější, i zahraničními turisty, jsou v Česku místa, kde se během druhé světové války odehrály tragické události. Dále pak přitahují zájem návštěvníků významná bitevní pole, kostnice, kulturně-historické a přírodní památky, kde se v minulosti odehrály tragické příběhy nebo jsou spojena jiným způsobem se smrtí.

Přírodní katastrofy velkého rozsahu přitahují návštěvníky, ať se již odehrály v dávné době, jako zničení starověkého města Pompeje výbuchem sopky Vesuv 79 let před naším letopočtem, které bylo objeveno v polovině 18. století, či je znájí z přímého přenosu v médiích, např. následky hurikánu Katrina v New Orleansu. Určitou míru nebezpečí a tím i atraktivitu má pro některé návštěva města Pripjat' na Ukrajině, opuštěného obyvateli po výbuchu jaderné elektrárny v Černobylu v dubnu 1986. Své pravidelné návštěvníky mají památníky bitev a velkých válečných operací především z období napoleonských válek – nejznámější je památník bitvy u Waterloo (Belgie), kde bývají bitvy inscenovány nadšenci v dobových kostýmech. První světovou válku připomíná nejen řada drobných památníků, ale i významné změny v krajině jako důsledek zákopové či podzemní války, především památník ve Verdunu (Francie). Obdobně druhou světovou válku připomíná řada míst na dalších kontinentech. K nejnavštěvovanějším, vybaveným památníky, muzejními expozicemi a návštěvníckými centry, patří na americké půdě Pearl Harbor, v Evropě pláže v Normandii či v Asii Hirošima (viz titulní a druhá strana obálky). Hrůznost genocidy připomíná např. památník v Osvětimi v Polsku či Vražděná pole v Kambodži, teroristické útoky na Světové obchodní centrum v New Yorku atd. Odlišnou kategorií, neméně navštěvovanou, ale

jinou klientelou, jsou pak uměle vytvořené strašidelné expozice na hradech a zámcích či muzea tortury, které nalezneme v řadě destinací (Temná turistika).

Dilema

Existuje mnoho diskusí, zda je morální komercializovat a propagovat místa spjatá s utrpením, tragédiemi, se smrtí. Problémem bývá např. návštěva míst s kulturním dědictvím, která jsou posvátná pro specifické kultury či jejich části (např. jezero Bratan s chrámem Pura Ulm Danu na ostrově Bali). Potenciální konflikt může vyvolat i využívání jedné turistické atraktivity (turistického místa) větším množstvím odlišně motivovaných návštěvníků (vzpomínka pozůstalých na blízké versus „selfíčko“ nad troskami). Často se uvádí, že zásadní roli hraje čas, tedy časový odstup od dané události. Kontroverzní může být i přítomnost návštěvníků (následky katastrofy jsou autenticky zachyceny a pomocí sociálních sítí dále zveřejňovány a mohou vyvolat solidaritu, ovšem návštěvníci mohou překážet při záchranných pracích) a využití finančních prostředků, které zde návštěvníci utratí (platba za služby). Otázkou zůstává, zda přinášejí tyto finance užitek potřebným, či zda na lidském utrpení někdo nevydělává (často diskutováno při stále vyhledávanějších návštěvách slumů v latinskoamerických velkoměstech).

Názory na temný cestovní ruch jsou rozporuplné. Jistě však nalezneme shodu v tom, že řada z navštěvovaných míst plní jednu z nejvýznamnějších funkcí cestovního ruchu, ale často skrytou, a to funkci vzdělávací.

Dana Fialová,
PřF UK v Praze
dana.fialova@natur.cuni.cz

Článek vznikl v rámci projektu GAČR Výzkumné centrum historické geografie č. P410/12/G113.

Places of Conflict as Tourist Attractions? This text informs readers about a relatively new form of tourism: so-called dark tourism, which is considered a product of the post-modern era. It describes a typology of dark tourism, considering supply and demand along with visitor motivation, utilizing examples from Czechia and the world at large. The article considers whether or not it is moral to commercialize places connected with suffering and death.

LITERATURA A ZDROJE DAT:

- FOLEY, M., LENNON, J. (2000): Dark tourism: the attraction of death and disaster. London, Thomson Learning. 256 s.
- HROMKOVÁ, L. (2012): Nové formy cestovního ruchu v České republice. Diplomová práce. Brno, PřF MU Brno. Dostupné http://is.muni.cz/th/270212/prif_m/
- IDTR Institut for Dark Tourism Research http://www.uclan.ac.uk/research/explore/groups/institute_for_dark_tourism_research.php
- NAVRÁTIL, J., PÍCHA, K. (2012): Motivace k účasti na aktivitách temného cestovního ruchu. Czech Journal of Tourism, 1, č. 2, s. 156–167. Dostupné <http://www.czechjournaloftourism.cz/cislo/cz/55/02-2012/>
- SHARPLEY, R., STONE, P. R., eds. (2009): The darker side of travel: The theory and practice of dark tourism. Bristol, Channel View Publications, 288 s.

STONE, P. R. (2009): Dark tourism and significant other death: Towards a model of mortality mediation. *Annals of Tourism Research*, 39, č. 3, s. 1565–1587.

Temná turistika <http://temna-turistika.webnode.cz/>

APLIKACE DO VÝUKY:

1. Pokuste se o jmenovaných destinacích na území Česka zjistit co nejvíce informací a zařadit je podle typů temného cestovního ruchu.
2. Existuje v okolí vaší školy lokalita, která je nebo by se mohla stát cílem temného cestovního ruchu? Znají ji lidé z vašeho okolí, případně jaký k ní mají vztah?

Místa kolektivní paměti

Místa připomínající tragické události a období dějin jsou místy vzpomínání a kolektivní paměti. Na mnohých z míst, která dokumentují složité dějiny 20. století, lze snadno najít odpověď na otázku, co mají společného např. fašismus, nacismus, antisemitismus, komunismus, nacionalismus. Bezsporně jsou to nenávisť a fanatismus, neúcta k lidskému životu, milióny obětí nevinných lidí, ale také slabost jedince, který nekriticky podlehl kolektivnímu sdílení a prosazování „velkých myšlenek“ a zabíjel. Posláním snad všech pomníků a památníků je vzdát úctu mrtvým a vyslat poselství či dokonce varování budoucím generacím.

Lidice: Pomník 82 lidickým dětem, které byly umučeny ve vyhlazovacím táboře Chelmno poté, kdy jejich domov byl vyhlazen nacistickými okupanty. Stalo se tak dne 10.6.1942 v odvěť za atentát na zastupujícího říšského protektora R. Heydricha. Pomník dětským obětem války je dílem M. Uchytlové a J. V. Hampla. Foto: M. Fiala

Malá pevnost Terezín: Původně vojenská pevnost z konce 18. století sloužila ve 20. století jako vězení. Památník národního utrpení a Národní hřbitov Terezín připomínají zejména události druhé světové války, kdy branou pevnosti prošly stovky obětí pražského gestapa, po osvobození pak i válečných zajatců a Němců. Foto: P. Chromý

Normandie: Zbytky německého opevnění ve francouzské Normandii připomínají boje spojené s vyložením spojeneckých vojsk 6. 6. 1944, resp. znovuvytvoření západní fronty druhé světové války. Název vojenské operace Overlord (tzv. Den D) evokuje vzpomínku na statisíce mrtvých, nezvěstných, zraněných a zajatých vojáků. Foto: R. Fiala

Hirošima: Konec druhé světové války uspišilo svržení atomové pumy na japonské město Hirošima dne 6. 8. 1945. V epicentru výbuchu se dnes nachází rozsáhlý Mírový park se Zvonem míru, Pamětní mohyla s popelem obětí, Mírový pomník dětí, Plamen míru, kenotaf se jmény obětí a zbytek průmyslového paláce (dílo českého architekta J. Letzela z roku 1915). Foto: P. Chromý

Židovský památník v Berlíně: Pomník všem v Evropě zavražděným Židům tvoří 2711 betonových kvádrů různé velikosti. Rozvlněné pole náhrobních kamenů v turisticky nejrůšnějším centru Berlína připomíná oběti systematického, promyšleného a masového vyvražďování osob židovského vyznání. Foto: D. Fialová

Berlínská zeď: Nejznámější symbol studené války, tzv. železnou oponou bipolárně rozděleného světa, Německa a Berlína, byl postaven 13. 8. 1961 a měl bránit zejména útěku obyvatel východního Německa na Západ. Snaha o její překonání stála od srpna 1961 do února 1989 život nejméně dvě stovky lidí. Foto: D. Fialová